

PROF. DR W. JAPPE ALBERTS

SCHETS VAN DE
ECONOMISCHE GESCHIEDENIS
VAN NEDERLANDS LIMBURG
IN DE MIDDELEEUWEN

Indien men bij de behandeling van welk thema ook maar uit de Limburgse historie vooropstelt, dat die historie in sterke mate getypeerd is door de relaties met de buurlanden,¹ relaties niet alléén in politiek-staatkundig, maar ook in economisch en cultureel opzicht, dan zal deze vooropstelling, evenmin als de daaruit voortvloeiende consequentie, dat de bestudering van de Limburgse historie niet bij de tegenwoordige provinciegrens ophoudt, veel tegenspraak onder vinden.

In dit verband zij herinnerd aan de uitspraak van twee Duitse philologen, namelijk van Theodor Frings en Gabrielle Schieb, die in de inleiding van hun editie van Veldeke's *Legende van St. Servaas* verklaren: *Wir haben es mit einem Limburger zu tun, und um diesen Limburger, Hendrik van Veldeke, liegt eine geistige Provinz, die an eine Mehrzahl kleiner Herrschaften und Geschlechter gebunden ist. Sie sind mehr oder weniger angelehnt an das Flussgebiet der Maas von Kleve im Norden bis Limburg im Süden und von Looz im Westen bis tief in den Kölnischen Machtbereich zwischen Maas und Rhein.*² Deze uitspraak zou niet alleen kunnen dienen als motto voor een verhandeling over de historische samenhang van de Limburgse streken, maar ook om de nog al eens buiten Limburg gehoorde mening, als zou Limburg eigenlijk in hoofdzaak bestaan uit de zuidelijke helft van de tegenwoordige provincie, te bestrijden. Wij hebben, als het om Limburg gaat, te doen met het gehele Maasgebied ten Zuiden van de lijn Nijmegen-Kleef, zowel in politiek, als in econo-

¹ Zie H. H. E. Wouters, *Grensland en Bruggehoofd*, Maasl. Monogr., XI, Assen, 1969, Inl., blz. x., W. Jappe Alberts, *De betekenis en beoefening van regionale en interregionale geschiedenis*, Maasgouw, jrg. 82, 1963, k. 72.

² *Die Epischen Werke des Henric van Veldeken*, I, Sente Servas Sanctus Servatius kritisch herausgegeben von Theodor Frings und Gabriele Schieb, Halle (Saale), 1956; S. VII.

misch en cultureel opzicht. Als men de kaart betreffende de verbreding van de verering van St. Servaas van de Bonner hoogleraar Mathias Zender, zoals die voorkomt in diens werk over de heiligenverering tussen Rijn en Maas,³ bestudeert, dan ziet men een bevestiging van vorenaangehaalde mening over de samenhang van de Maaslanden; immers ongeveer hetzelfde gebied, dat in de uitspraak van Frings en Schieb omschreven is, blijkt ook het centrum van de verering van Nederlands oudste heilige te zijn. Daarmede is wel een zeer duidelijk accent gelegd op de samenhang van het gehele Limburgse gebied met de naburige streken.

Op zijn beurt geeft deze samenhang een bijzondere betekenis en gewicht aan de Limburgse historie en aan het interregionale element, dat daarin ligt opgesloten.

Deze korte inleiding diende om het hierna te behandelen onderwerp: de economische relaties van de Maaslanden met naburige streken, één van de vele facetten van Limburgs historie, in een interregionaal verband te brengen. Voor het middeleeuwse tijdvak betekent dit, dat duidelijk gemaakt moet worden, dat de economische relaties van de ten opzichte van andere streken en landen een samenhangend handels- en marktgebied vormende Maaslanden in sterke mate naar alle zijden over de grenzen van het toenmalige Maasland heen reikten. Ook na de Middeleeuwen was dat het geval, zij het dan ook, dat, mede als gevolg van de staatkundige ontwikkeling, een wat sterkere nuancering optrad.

Bij de behandeling van deze materie komt ook de samenhang van de economische en de sociale geschiedenis op de voorgrond. Er bestaat een zekere tendentie om in de combinatie van economische en sociale geschiedenis, gelijk aan onze universiteiten de leeropdracht in deze vakken tot voor kort meestal omschreven was, de nadruk te leggen op de sociale geschiedenis. Mede daarom sprak men van sociaal-economische geschiedenis. Hier en daar ging men er toe over de leeropdracht te splitsen in twee leeropdrachten: de sociale en de economische geschiedenis. Deze ontwikkeling is begrijpelijk en op zich zelf beschouwd verheugend. Gaat men er van uit, dat het in de beoefening van geschiedenis voor een belangrijk deel gaat om de mens in het verleden, dan leidt deze vooropstelling er toe, dat op de sociale geschiedenis, de geschiedenis van de mens in de gemeenschap, een

³ Matthias Zender, Räume und Schichten mittelalterlicher Heiligenverehrung in ihrer Bedeutung für die Volkskunde; Die Heiligen des mittleren Maaslandes und der Rheinlande in Kultgeschichte und Kultverbreitung; Düsseldorf, 1959, S. 64.

duidelijk accent gelegd wordt. Maar het mag niet meer worden dan een duidelijk accent, wil men niet het gevaar lopen, dat de economische geschiedenis op de achtergrond raakt. Tot de beoefening van economische geschiedenis behoort het aanwijzen en beschouwen van de mogelijkheden, belemmeringen en grondslagen voor de sociale ontwikkeling: agrarische mogelijkheden, aanwezigheid of afwezigheid van grondstoffen, verkeersmogelijkheden, handelsrelaties en industriële mogelijkheden.

De samenhang tussen economische en sociale geschiedenis is bijzonder nauw. De sociale ontwikkelingen en problemen, die toch werkelijk niet alléén of zelfs niet in hoofdzaak van politieke aard zijn, hebben immers vrijwel steeds naast ethische en religieuze grondslagen ook een economische basis, die als materiële grondslag van de menselijke samenleving beschouwd kan worden.

De huisvesting van de bevolking, bijvoorbeeld, een ander en wijder begrip dan volkshuisvesting, is zonder twijfel een object van de sociale geschiedenis. Maar met name in het verleden komt daarbij het economisch facet veel duidelijker op de voorgrond dan bij de volkshuisvesting, die in sterke mate een sociaal-politiek, ja zelfs een politiek probleem is geworden. Wendt men zich tot de historie van vroegere eeuwen, dan ontbreekt het politieke element in de huisvesting van de bevolking. De 19e eeuw heeft hierin een grote omkeer gebracht. In toenemende mate is dan sprake van overwegingen van sociale rechtvaardigheid alsmede van overheidsbemoeiing en van particulier initiatief om woningtoestanden te verbeteren. De historicus zal dan in zijn beschouwingen omtrent woningtoestanden en huisvesting ook overwegingen van politieke, ethische en religieuze aard moeten betrekken. Gaat men echter in de historie vóór 1800 terug, dan wordt een zuiver historische beschouwing van huisvesting, en woningtoestanden eenvoudiger, in die zin, dat vragen als bij voorbeeld: hoe woonden en leefden de mensen?, welke waren hun woon- en leefgewoonten?, welke mogelijkheden van huisvesting waren er?, welk verband bestond er tussen de huisvesting van de onderscheiden bevolkingsgroepen en hun materiële positie en hun middelen van bestaan?, op objectieve wijze behandeld kunnen worden. Dit geldt ook voor verscheidene andere economische en sociale verschijnselen, toestanden en verhoudingen; er is dan meer plaats voor een objectieve waarneming daarvan. Daarbij wordt tegenwoordig veelal een nieuwe methode gevolgd, die zich kenmerkt door het streven om de feiten en uitingen van het economische en het sociale leven in het verleden

zoveel mogelijk in cijfers, grafieken, tabellen en formules samen te vatten. Dit streven, dat wel met de naam van cliometrie wordt aangeduid, brengt het gevaar mede, dat datgene wat zich niet in dergelijke formules en cijfermatige opstellingen laat voegen, terzijde wordt gelaten.

Er zijn verscheidene bezwaren tegen deze methode aan te voeren, bij voorbeeld het ten onrechte wekken van de indruk van grote nauwkeurigheid. Maar het voornaamste bezwaar is, dat de volheid van het economische en sociale leven in het verleden zich niet laat vangen in formules en cijfers. Onlangs heeft de Amsterdamse hoogleraar Brugmans tegen deze methode gewaarschuwd in een artikel dat tot titel had: „Clio en de computer”.

Hij kwam daarbij o.m. tot de conclusie, dat de methoden van de „New Economic History”, weliswaar nut kunnen stichten, maar zeer zeker niet alléén-zaligmakend zijn.⁴

Met behulp van nieuwe methoden kan men een deel van het – soms overstelpende – materiaal verwerken, maar daarnaast zal men rekening moeten blijven houden met tal van gegevens, die toestanden, situaties en menselijke handelingen en overwegingen betreffen, die nu eenmaal niet in formules en cijfers zijn uit te drukken.⁵

Ook de Limburgse historie met haar tamelijk ingewikkelde politieke, economische en culturele structuren kan slechts met vrucht bestudeerd worden indien men daarbij zo volledig als maar mogelijk is aan de hand van het bronnenmateriaal de incidentele en de menselijke factoren betreft. De bronnen bevatten heel vaak belangrijke gegevens, aanduidingen, en formuleringen, die er bij een in hoofdzaak cijfermatige bewerking nooit uitkomen. Een enkel woord zelfs van een tekst, gezien in de context, of in verband gebracht met andere gegevens, is vaak tekenend voor een situatie; afgezien nog van de omstandigheid, dat enkele verspreid voorkomende gegevens of vermeldingen op onverwachte wijze onze kennis kunnen aanvullen of bepaalde vermoedens kunnen bevestigen.

De Maastrichtse „Raadsverdragen”, waarvan een editie in voorbereiding is,⁶ verschaffen hiervan voor de laatste jaren van de 14e eeuw

⁴ I. J. Brugmans, *Clio en de computer*; *De Economist*, Dl. 116, N.R. 1, 1968.

⁵ W. Jappe Alberts, *Mittelalterliche Stadtrechnungen als Geschichtsquellen*; *Rheinische Viertelj. Blätter*, 23, 1958, S. 75 ff.; idem, *Bronnen tot de bouwgeschiedenis van den Dom te Utrecht*; *Rijks. Gesch. Publ.*, Gr. Serie, 129, 's Gravenhage, 1969, blz. VIII.

⁶ Zie W. Jappe Alberts, *De Maastrichtse „Raadsverdragen” uit de Middeleeuwen*; *Miscellanea Traiectensia*, Maastricht, 1962; blz. 169 en volg. Een editie van deze „Raadsverdragen” is in bewerking.

en voor de 15e eeuw vele voorbeelden, zowel met betrekking tot de economische als de sociale geschiedenis. Deze „Raadsverdragen” geven in zó duidelijke en sterke mate een weerspiegeling van het dagelijkse leven in het laat-middeleeuwse Maastricht, dat zij alleen daarom al een voorbeeld opleveren van een historische bron, die door een cijfermatige verwerking in geen enkel opzicht tot haar recht zou komen, gelijk in het hierna volgende herhaaldelijk zal blijken.

Dat de historie van de Limburgse gebieden nauw samenhangt met die van aangrenzende streken geldt ook voor de economische geschiedenis in de verschillende tijdvakken, te beginnen met de prehistorische tijden.⁷ Die periode is voor de Limburgse economische geschiedenis niet onbelangrijk, o.m. omdat het Zuiden van Limburg het gebied is, waar zich omstreeks 4000 vóór Chr. in Nederland de eerste landbouwers vestigden, ook wel bandkeramische boeren genoemd, die ook in de lössgebieden van Belgisch-Limburg en van Gulik bekend zijn. Deze bandkeramische beschaving omvatte ook een zeker handelsverkeer, onder meer met het Rijnland, gelijk de vondsten van voorwerpen uit trachyt en basalt waarschijnlijk maken. Ook bij andere prehistorische beschavingen, die in Limburg verbreid waren, zijn verscheidene relaties en verbindingen aan te wijzen tussen het Limburgse gebied en de streken ten Oosten, Zuiden, Westen en Noorden daarvan, bijvoorbeeld met de Tjongercultuur, die in het Noorden van Nederland een centrum had. Dat deze relaties ook tot een zeer bescheiden handelsverkeer aanleiding gegeven hebben, staat uit verschillende vondsten in de Limburgse streken wel vast. Hierbij moet ook gedacht worden aan de winning van vuursteen in de omgeving van Rijckholt en St. Geertruid, die ook tot enig handelsverkeer aanleiding gegeven heeft. Meer betekenis verkrijgt het economisch leven in de Romeinse tijd.⁸ Ook al is er wellicht verschil van mening mogelijk over de mate van de welvaart, over de betekenis van de verkeerswegen en over een eventuele continuïteit van situaties, die tijdens de laatste eeuwen van de prehistorische tijd ontstaan waren, toch mag men wel aannemen, dat er in de streken aan de Maas in de Romeinse tijd een zekere welvaart heerste. Deze welvaart beruiste ten dele op handelsrelaties met de naburige gebieden, met name met het Rijnland, waar belangrijke Romeinse centra als Trier, Keulen en Xanten lagen. Ook de omstandigheid, dat het Limburgse gebied een

⁷ F. C. Bursch, *Prehistorie*, in: *Limburg's Verleden*, 1, Maastricht, 1960; blz. 101 volg.

⁸ H. Hardenberg, *De Romeinse tijd*; in: *Limburg's Verleden*, 1, Maastricht, 1960, blz. 117 volg.

rol speelde in het defensiesysteem der Romeinen in deze noordwestelijke hoek van het Rijk, heeft invloed gehad op de economische ontwikkeling van dit gebied. Het Romeinse wegennet⁹ was dan ook niet alleen belangrijk voor de militaire beveiliging van de grensgebieden van het Romeinse Rijk, maar ook voor het handelsverkeer, waarvan de duidelijke sporen teruggevonden zijn. Dit verkeer omvatte ook de productie van de Zuid-Limburgse mergelgroeven, en hier en daar misschien zelfs op kleine schaal de steenkool, die in dagbouw gewonnen werd en diende voor verwarming. Of dit Romeinse wegennet ten dele uit pre-Romeinse wegen heeft bestaan, met betrekking waartoe de Romeinen zich beperkt hebben tot herstel en onderhoud, en voor een ander deel uit Romeinse wegen, dan wel of de Romeinen dit wegennet vrijwel geheel zelf gebouwd hebben, is een vraag, die hier ter zijde gelaten kan worden.

Behalve het handelsverkeer ontwikkelde zich een bescheiden nijverheid, die in hoofdzaak wel lokale behoeften vervuld zal hebben, met uitzondering van de baksteenfabricage langs de Maas, die zonder twijfel ook voor export gewerkt heeft, grotendeels voor militaire leveranties.^{10a} De betekenis van de Limburgse nijverheid in deze periode moet men niet overschatten: veel van de teruggevonden gebruiksvoorwerpen waren luxegoederen, die grotendeels door import verkregen werden.

Naast handel en nijverheid vonden ook akkerbouw en veeteelt een plaats in het Limburgse economisch bestel. Daarbij speelden de Romeinse villae zeker een rol, ook al is er verschil van mening over de omvang van de Romeinse landbouwbedrijven. Een groot deel van de Limburgse bodem was vruchtbaar genoeg om aan een agrarische gemeenschap voldoende bestaansmogelijkheid te verschaffen, zodat na de Romeinse periode, toen handel en nijverheid hun betekenis voor het economisch leven in deze streken verloren, de agrarische grondslag daarvan in stand bleef en ook de graanverbouw zich als middel van bestaan kon handhaven.

Overziet men datgene wat wij weten van het prehistorische en van het Romeinse Limburg, dan kan men vaststellen, dat er reeds in die tijden een duidelijk verschil bestond tussen de streken ten Noorden van de Waal en de Limburgse streken. De vraag komt dan op of dit verschil

⁹ Zie H. Hardenberg, a.w. blz. 124 volg.

^{10a} De Romeinse baksteenfabricage neemt een afzonderlijke plaats in; zij heeft niets te maken met de middeleeuwse baksteenfabricage, die in de 12e eeuw opkomt. (Vriendelijke mededeling van W. J. A. Arntz, te Bilthoven.)

niet van zodanige aard is, dat niet alleen de staatkundige, maar ook de economische en sociale ontwikkeling er – ook in latere tijden – duidelijk werd door beïnvloed. Dit geldt allereerst voor de Romeinse periode. Toen behoorden de streken aan de Maas gedurende een tijdperk van ongeveer vier eeuwen tot het Romeinse staatsgebied, in die tijd drong er de Gallo-Romeinse cultuur door en deed het Christendom er – zij het nog niet definitief – zijn intrede.¹⁰ Maastricht en Heerlen in het Zuiden, en Nijmegen in het Noorden, werden Romeinse centra, en ook de buiten deze centra gelegen streken gingen delen in de materiële welvaart en de cultuur van de Pax Romana.

Dit verschijnsel hangt nauw samen met het feit, dat de gebieden aan Rijn en Maas ten Zuiden van Nijmegen een zekere eenheid vormden, een eenheid, die men wederom aantreft in de situatie zoals Frings en Schieb die omschreven in hun in de aanvang van dit artikel vermelde editie van de St. Servaas-legende.¹¹ Langs de Rijn, van Keulen uitgaande, over Neuss, en Xanten, en langs de Maas, uitgaande van Maastricht, over Roermond, Blerik, en Cuyck, drong de Romeinse cultuur, waarmede een zekere economische ontwikkeling was verbonden, stroomafwaarts door tot in de omgeving van Nijmegen. Tussen deze Rijn- en Maaslinies ontstonden dwarsverbindingen, die het gebied ten Noorden van de Eifel tot een ook in economisch opzicht samenhangend geheel maakten. Het door de Romeinen medegebrachte Christendom leverde daartoe een bescheiden bijdrage. Deze eeuwenlange samenhang moet beschouwd worden als één der grondslagen voor de in later tijd voortgezette en thans nog bestaande verbindingen tussen de Maaslandse en Nederrijnse streken,¹² een grondslag, die ook betekenis heeft voor de sociale verhoudingen en toestanden. In de na-Romeinse periode moet weliswaar een achteruitgang in cultureel en in economisch opzicht geconstateerd worden, maar er bleef van de Romeinse of Gallo-Romeinse grondslag voldoende over om enerzijds de hiervoor bedoelde samenhang, anderzijds het verschil in karakter met de noordelijker gelegen streken te doen voortduren. Dit verschil werd in de loop van de Middeleeuwen

¹⁰ R. R. Post, Die Christianisierung des Limburgischen Raumes; Arch. voor de Gesch. van de Katholieke Kerk in Nederland; jrg. 3, 1961, blz. 234 volg. W. Jappe Alberts, Grundzüge der geldrischen Kirchengeschichte, Ann. des Hist. Vereins für den Niederrhein, 168/169, 1967, S. 5 volg.

¹¹ Zie hiervoor, blz. 1, noot 2.

¹² W. Jappe Alberts, Korte inleiding tot de geschiedenis van Oost-Nederland; in: Oost-nederlands, Bijdr. tot de geschiedenis en de strecktaalkunde van Oost-Nederland; 's Hertogenbosch, 1964, blz. 28 volg.

nog geaccentueerd, omdat de Maasstreken in een vanaf de omgeving van Nijmegen in zuidelijke richting toenemende mate opgenomen werden in de Rijn-Maas-cultuur en ook in de kerkelijke en staatkundige organisatie van de naburige bisdommen, Keulen en Luik, en van de zich sedert de 11de eeuw vormende wereldlijke territoria: Brabant, Gulik, Kleef, Loon en Limburg, en Gelre, waarbij slechts op te merken is, dat laatstgenoemd territorium zich ook ten Noorden van de Waal uitstrekte.

De economische aspecten en gevolgen van de samenhang van de Maasstreken zijn geenszins onbelangrijk. Vooral tijdens de Karolingse periode, toen de streek waarvan Aken, Luik en Maastricht de centra waren, één der kernlanden van het Karolingse Rijk werd, kwam deze samenhang op de voorgrond. Maastricht was reeds in de Merovingse periode een kerkelijk centrum en de stad zal toen ook wel economische betekenis gehad hebben. De ligging aan de Maas, reeds in de Romeinse tijd een scheepvaartweg van belang, zal ook in de Frankische periode voor Maastricht van betekenis geweest zijn. Dit wordt waarschijnlijk gemaakt door de omstandigheid, dat in het begin van de 7e eeuw te Maastricht een muntwerkplaats gevestigd was,¹³ daar werden gouden munten geslagen, waarvan er o.m. in Friesland verschillende teruggevonden zijn.¹⁴ Dit kan op handelsverkeer met Friesland wijzen, maar het is ook mogelijk, dat de munten anders dan door handelsverkeer naar Friesland gekomen zijn.

Niet alleen te Maastricht, maar ook in Dorestand, het toenmalige handelscentrum in het midden-Nederlandse rivierengebied, en in verschillende plaatsen, die stroomopwaarts van Maastricht aan de Maas waren gelegen, bijvoorbeeld in Namen, Hoei en Dinant,¹⁵ werden munten geslagen. Deze muntwerkzaamheid hangt zonder twijfel samen met de omstandigheid, dat de Maas als handelsroute van het Zuiden naar het Noorden en omgekeerd fungeerde. Deze rivier en haar zijrivieren maakten het mogelijk verschillende soorten van handelsgoederen over grote afstanden te vervoeren, uit het binnen-

¹³ G. W. A. Panhuysen, *Studieën over Maastricht in de 13de eeuw*; Maastricht, 1938, blz. 116/117. W. Jappe Alberts en H. P. H. Jansen, *Welvaart in Wording*, 's Gravenhage, 1964, blz. 23. Vergelijk ook F. Vercauteren, *Monnaie et circulation monétaire en Belgique et dans le Nord de la France du vie au xie Siècle*; in: *Settimane di Studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo*, VIII, *Moneta e scambi nell'alto medioevo*; Spoleto, 1960, p. 284/285, volg.

¹⁴ P. C. J. A. Boeles, *Friesland tot de 11de eeuw*; 's Gravenhage, 1951²; blz. 442, en 538 en voorts *Plaat xxxviii*; vergelijk ook F. Vercauteren, a.w., p. 310.

¹⁵ Zie F. Vercauteren; a.w. p. 284/285.

land producten naar de kustgebieden te brengen en dit binnenland te voorzien van datgene wat men aldaar nodig had. Zo werden uit de Ardennen grote hoeveelheden hout, brandhout en timmerhout, vervoerd.¹⁶ De muntslag diende het handelsverkeer en de aanwezigheid van een muntwerkplaats te Maastricht is dus een aanwijzing voor de economische positie van die stad, waar in de 11e eeuw ook de bisschoppen van Luik een aanvang maakten met de muntslag.¹⁷

De gegevens over muntslag te Maastricht en andere plaatsen aan de Midden-Maas sedert de Merovingse tijd worden al spoedig begeleid door andere berichten, die op handelsactiviteit en een zekere materiële welvaart wijzen. Daarbij dient vermeld te worden, dat er in Maastricht in de 8ste eeuw een riviertoel gevestigd was,¹⁸ en dat de stad in de loop van die eeuw ook als bedevaartsplaats betekenis verkrijgt. Reeds vroeg in de Merovingse periode worden er niet alleen Angelsaksische missionarissen, maar ook kooplieden van overzee in het Midden-Maasgebied vermeld. Men mag wel aannemen, dat deze vreemdelingen ook in Maastricht vertoefd zullen hebben. Einhard omschrijft in zijn „*Translatio et Miracula S. S. Marcellini et Petri*” in het midden der 9de eeuw Maastricht als een koopliedennederzetting,¹⁹ en dit zal wel zo ongeveer met de werkelijkheid overeenstemmen.

Vermelding verdient hier nog het testament van de diaken Grimo, die in 634 een schenking doet ten gunste van de Leprozen in Maastricht, een schenking, die op een zekere betekenis van deze stad wijst en ook voor de sociale geschiedenis interessant is.²⁰ Dat Maastricht in deze eeuwen welvarend was, is waarschijnlijk, anders hadden de Denen en Noormannen haar in 881 wel met rust gelaten. Maar hoe dit zij, het staat wel vast, dat in de 9e en de 10e eeuw de Maashandel van betekenis was.

Het is de moeite waard even stil te staan bij deze vaststelling, omdat die handel een duidelijk licht werpt op de interterritoriale economische relaties, waarin het Maasland betrokken was, waarbij men dan moet

¹⁶ M.-L. Fanchamps, *Transport et commerce du bois sur la Meuse au Moyen Age; Le Moyen-Age*, Dl. 72, 1966; p. 59 suiv.

¹⁷ Zie H. Enno van Gelder, *De Nederlandse munten*, Utrecht, 1965, blz. 202.

¹⁸ A. Joris, *Der Handel der Maasstädte im Mittelalter*, Hans. Geschichtsblätter, 79, 1961, S. 15 ff.; G. W. A. Panhuysen, a.w. blz. 116; Zie ook F. Vercauteren, a.w. p. 480.

¹⁹ G. W. A. Panhuysen, a.w., blz. 116/117.

²⁰ A. J. Munsters, m.s.c., *Verkenning van de Middeleeuwse Kerk in Limburg*; in: *Limburg's Verleden*, 11, Maastricht, 1967, blz. 430. F. Petri, *Merovingerzeitliche Voraussetzungen für die Entwicklung des Städtewesens zwischen Maas und Nordsee; Bonner Jahrb.*, 1958, S. 235.

bedenken, dat het handelsverkeer, indien mogelijk, bij voorkeur van waterwegen gebruik maakte. Ook in de latere Middeleeuwen was dit het geval; wij zien dan de Maasschippers voorbij Heerenwaarden en Lobith Rijnopwaarts varen; de verschillende tolrekeningen, met name die van Lobith verschaffen hieromtrent vele gegevens.²¹ Voor de 10e eeuw wijst een toltarief van Visé uit 983 op handelsverkeer langs de Maas, waarbij vooral kooplieden en schippers uit plaatsen bovenstrooms van Visé, namelijk: Hoei, Namen, Dinant en Luik, betrokken waren.²² Daarbij ging het om de producten van de metaalnijverheid en om de invoer van goederen uit Engeland en uit het Rijnland. Uit latere gegevens, met name uit het beroemde toltarief van Koblenz,²³ dat naar de laatste onderzoeken hoogstwaarschijnlijk uit de 2e helft van de 11e eeuw dateert (circa 1170),²⁴ mag worden afgeleid, dat ook schippers en handelaren uit plaatsen benedenstrooms van Visé, allereerst uit Maastricht, een aandeel hadden in het 10e en 11e eeuwse Maasverkeer en in de daarop berustende koophandel. Een bron uit de 10e eeuw zegt met betrekking tot Dinant: „ Want het was er markttag en men zag er de mensen aan beide zijden van de rivier staan om handel te drijven ”.²⁵ Maar van Maastricht wordt iets dergelijks medegedeeld met gebruik van de termen „vicus”, d.w.z. koopliedennederzetting, en „mercatum” en „forum rerum venalium”, d.w.z. markt voor koopwaren.

Het ging bij dit alles werkelijk niet alleen om lokaal of regionaal verkeer. De Maaslandse kooplieden en schippers van het Koblenzer toltarief en vermoedelijk ook die van het toltarief van Visé voeren de Maas af tot Heerenwaarden, waar een verbinding met de Waal het mogelijk maakte om via Nijmegen Rijnopwaarts te varen. Aldus hadden de Maaslandse handelsplaatsen reeds vroeg deel aan het Rijnverkeer. Deze handelsweg, die de eerder genoemde plaatsen in relatie bracht met de handelssteden aan de Rijn, vooral met Keulen, bleef de

²¹ J. C. Westermann, De rekeningen van de landsheerlijke riviertollen in Gelderland, 1394/1395; Werken „Gelre”, no. 21, Arnhem, 1939. W. Jappe Alberts, De tolrekeningen van Lobith, over de jaren 1404/05 en 1408/09, Bijdr. en Med. Hist. Gen. te Utrecht, 81, 1967, blz. 50 volg.

²² W. Jappe Alberts en H. P. H. Jansen, Welvaart in Wording, 's Gravenhage, 1964; blz. 45 en de aldaar aangehaalde literatuur.

²³ R. Laufner, Der älteste Koblenzer Zolltarif, Landeskundliche Vierteljahrsblätter, Jhrg. 10, 1964, S. 101 ff., met facsimile, transcriptie en kaart.

²⁴ R. Laufner, a.w., S. 101.

²⁵ A. Joris, Der Handel der Maasstädte im Mittelalter; Hans. Gesch. Blätter, 79, 1961, S. 20.

gehele Middeleeuwen door voor de Maaslandse handel van grote betekenis, gelijk nog nader zal blijken. Ook met Engeland, dat onder meer wol leverde voor de lakennijverheid, werd handel gedreven.²⁶ Dat een deel van de in het Maasland tot laken verwerkte wol en mogelijk ook nog andere producten uit de Engelse handel naar Maastricht gingen, mag wel worden aangenomen. In genoemde stad had de lakennijverheid reeds vroeg betekenis; behalve Engelse wol zal er ook wel wol uit de omgeving verwerkt zijn. Er zijn aanwijzingen, dat deze stad omstreeks 1200 een zekere welvaart kende. De tegen het einde der 11de eeuw door Jocundus geschreven „*Translatio Sancti Servatii*”, een fantaserijk verhaal over de Maastrichtse heilige,²⁷ bevat ook een zeer korte beschrijving van de stad en vooral van haar kerken. Men zou deze passage, die bron geweest is voor Veldeke's Sint Servaas-legende, de oudste beschrijving van een Nederlandse stad kunnen noemen, een soort voorloopster van de laat-15e eeuwse en uitvoeriger beschrijving, die Mathaeus Herbenus gaf.²⁸

De Maas was wèl een belangrijke verkeersweg, maar niet de enige, waarlangs nijverheidsproducten en grondstoffen naar hun bestemming gevoerd werden. Reeds vroeg blijkt de landverkeersweg, die Vlaanderen en Brabant via Maastricht met Keulen verbond en die aldaar aansluiting gaf op de grote handelswegen naar Noord- en Midden-Duitsland, van betekenis te zijn, hoewel zij in de historisch-economische literatuur vaak overschat is in die zin, dat men ten onrechte aannam, dat de landverkeersweg het Maasverkeer bijna geheel verdrong. Men mag daartegenover met de Belgische historici Bonenfant en Joris zeggen, dat de Maas, ook in de latere Middeleeuwen van belang bleef als verkeersweg. Ook daarna is de situatie geenszins zo, dat de Maas haar betekenis als interregionale handels- en verkeersweg verliest.

De voor ons belangrijke conclusie is, dat de hier gememoreerde ge-

²⁶ G. A. W. Panhuysen, a.w., blz. 119; A. Joris, a.w., S. 24/25; idem S. 27; F. Vercauteren, a.w., p. 481, J. Dhont, *L'essor urbain entre Meuse et Mer du Nord l'époque mérovingienne*; in *Studi in onore Armando Saponi*, 1, Milaan, 1957, p. 57 suïv.

²⁷ B. H. M. Vlekke, *Sint Servatius*; Maastricht, 1935, blz. 82/83, 84, volg. en 94/95, 100/101. Jef Notermans, Hendrik van Veldekes letterkundige nalatenschap; *Levende Talen*, no. 193, 1958, G. Schieb, *Die Stadtbeschreibungen der Veldeke-Überlieferungen*, in: G. Schieb und Th. Frings, *Heinrich von Veldeke, die neuen Münchener Servatiusbruchstücke*, Halle, 1952, S. 46 ff. Zie voorts J. H. Bormans, *Sinte Servatiuslegende van Heynrick van Veldeken*, Maastricht, 1858, en P. C. Boeren, *Twee Maaslandse dichters in dienst van Karel de Stoute, 's Gravenhage*, 1968, blz. 50.

²⁸ H. H. E. Wouters, *Matthaeus Herbenus, een humanist van het eerste uur*, in: *Grensland en Bruggehoofd*, Assen, 1969, blz. 106 volg.

gevens uit de vroege Middeleeuwen ons de nauwe economische relaties van Maastricht met het Midden-Maasgebied en met het Rijnland, in het bijzonder met Keulen, tonen. De metropool aan de Rijn had in de eerste helft van de 11e eeuw reeds ook door vreemdelingen druk bezochte jaarmarkten, die drie maal per jaar plaats vonden;²⁹ ook kooplieden uit de Maasstreken dreven daar handel, onder meer met goederen, die zij uit hun verkeer met Engeland verkregen hadden; met een deel van deze goederen voeren zij de Rijn boven Keulen op, gelijk onder meer blijkt uit het Koblenzer toltarief. In dezelfde periode strekten zich de Maaslandse handelsrelaties, ook die van Maastricht, reeds verder uit, namelijk naar Scandinavië en de Oostzeelanden, naar Midden-Duitsland en naar Zuid-Duitsland en de Donaulanden. De handel met Engeland werd reeds hiervoor vermeld. Het handelsverkeer met Scandinavië en de Oostzeelanden wordt onder meer waarschijnlijk gemaakt door de omstandigheid, dat aldaar uit Maastricht, Hoei, Dinant en Namen afkomstige munten zijn gevonden, die in de eerste helft van de 11e eeuw daarheen gekomen zijn. Uit Midden-Duitsland betrok de metaalnijverheid van de Maassteden koper, gelijk onder meer vermeld is in een privilege in 1103 door aartsbisschop Frederik I van Keulen verleend aan de kooplieden van Hoei en Luik, die naar Saksen of naar Dortmund reisden om aldaar koper en andere zaken te halen.³⁰ Deze ontwikkeling ging verder; het Maaslandse handelsgebied breidde zich in Zuidoostelijke richting uit: op de jaarmarkten van Enns treffen wij tegen het einde van de 12e eeuw kooplieden uit Maastricht aan, die ook kort daarna te Wenen worden vermeld, evenals kooplieden uit Hoei.³¹ Terecht kon de Maaslandse dichter Henric van Veldeke omstreeks 1150 in zijn Servatiuslegende van Maastricht zeggen:

Aen eynde ghemijnre straten
 Van Inghelant in Ongheren
 Voer Colne ende voer Tongheren
 Ende alsoe diesgelijck
 Van Sassen in Vranckrijk
 Ende mit scepe die des pleghen

²⁹ Vergelijk: H. Kellenbenz, *Der Aufstieg Kölns zur Handelsmetropole*, 1967, S. 7. (Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, Vorträge, no. 17).

³⁰ Hans. Urk. Buch, III, 601.

³¹ Vergelijk A. Joris, *Der Handel der Maasstädte im Mittelalter*; Hans. Gesch. Blätter, Bd. 79, 1961, S. 28, en de aldaar vermelde litteratuur, met name de studies van F. Rousseau en H. Ammann.

To Denemarken ende to Norweghen
Die wege versamenen sich alle dae
Des is die stadt daer nae
Gheten Traiectum
Daer sande God Servacium.³²

Met dit niet onbekende citaat van de beroemde Limburgse dichter, waaruit men ten onrechte veelal de laatste regel: Daer sande God Servacium, weglaat, zijn wij het jaar 1200 genaderd.³³ Tot op dat jaar was het in Limburg in hoofdzaak Maastricht, dat als economisch centrum fungeerde, een functie, waarin uiteraard ook de naaste omgeving werd betrokken. Dit geldt zeker voor de Maastrichtse jaarmarkten, die in 1243 vermeld worden³⁴ en voor de lakennijverheid, die in de 13e eeuw duidelijk op de voorgrond komt en in de latere Middeleeuwen de belangrijkste nijverheidstak gaat vormen, met name voor de export.

Behalve deze aanwijzingen van economische aard is er nog de aandacht te vestigen op een factor van politieke aard, namelijk de grote belangstelling, die de bisschop van Luik en de hertog van Brabant voor de stad Maastricht tonen, een belangstelling, die de grondslag vormt voor het merkwaardige condominium, dat eeuwenlang de bestuurlijke en staatkundige situatie van deze Maasstad heeft bepaald. Ook het totstandbrengen van de stadsomwalling, eerst omstreeks het midden van de 12e eeuw, later opnieuw in 1229, getuigt van de economische betekenis van de stad van St. Servaas.³⁵ Deze conclusie stemt niet alleen overeen met de geciteerde passage uit Veldeke's Servatius-legende en met de daaraan parallelle tekst uit de latijnse levensbeschrijving van de Maastrichtse heilige, maar ook met de teksten der oorkonden uit deze periode, die op Maastricht betrekking

³² Vergelijk J. H. Bormans, Sinte Servatius legende van Heynrick van Veldeken; Maastricht, 1858; vs. 956 volg., en voorts de editie van de werken van Henric van Veldeke, 1, Sente Servas, door Th. Frings und G. Schieb; Halle, 1956, S. 30, Vs. 972 ff.; zie ook: G. Schieb; Die Stadtbeschreibungen der Veldekeüberlieferungen, in: G. Schieb und Th. Frings, Heinrich von Veldeke, die neuen Münchener Servatiusbruchstücke; Halle, 1952, S. 46 ff.

³³ In het recente standaardwerk, het tweedelige boek „Limburgs Verleden”, wordt de Limburgse sociaal-economische geschiedenis sedert 1200 geschetst. De daaraan voorafgaande periode wordt niet behandeld.

³⁴ G. A. W. Panhuysen, a.w., blz. 125.

³⁵ Zie G. Panhuysen, Studieën over Maastricht in de 13de eeuw; Maastricht, 1933, blz. 119 volg.

hebben. Op dit alles wordt nog eens de nadruk gelegd in een andere, minder vaak geciteerde passage uit de Sint-Servaaslegende, die een nog wijder economisch beeld geeft van Nederlands oudste stad.³⁶

Hij geboet den heilighen manne
Dat hi voer van danne
Als daer hi noch is, te Triericht,
in eynen dall scone ende liecht
Effen ende wael gedaen
Daer twee water tsamen gaen,
eyn groet ende eyne cleyne
claer, schoen ende reyne:
Dats die Jeker ende die Mase
Beide te corne ende te grase
En die stadt wale ghelegen
Ende te schepen in voele wegen
in visschen ende in ghewilden
Ende in goeden ghevylden
Der bester coren eerden
Die ye mochte gheweerden.

Hendrik van Veldeke heeft het goed gezien en scherp waargenomen: legt men de voor de bestudering van de economische en sociale historie van Maastricht en omgeving in de 14e en 15e eeuw zo belangrijke Maastrichtse Raadsverdragen, waarin ook de agrarische elementen geenszins ontbreken, naast zijn tekst, dan kan men vaststellen, dat hij niet alleen het schone Limburgse landschap tekent, maar ook de materiële grondslag, waarop leven en bedrijf van Limburgs bevolking in de latere Middeleeuwen berustte.

Met de 13e eeuw begon voor de Limburgse economische geschiedenis een nieuw tijdperk. Th. L. M. Thurlings en A. A. P. van Drunen hebben enkele jaren geleden het jaar 1200 aangewezen als het beginpunt van een nieuw tijdperk in de Limburgse economische geschiedenis.³⁷ Hun motief daartoe was, dat sedert dat jaar „het overheersen van de stadseconomie in het gehele economische bestel” een aanvang nam. Houdt men echter datgene, wat hiervoor werd medegedeeld over de betekenis van Maastricht, voor ogen, dan is het misschien

³⁶ Vergelijk J. H. Bormans, a.w., ns. 956 volg., en voorts Th. Frings und G. Schieb, a.w., vs. 955.

³⁷ In „Limburgs Verleden”, Deel 1, Maastricht (1966); blz. 191.

voorzichtiger om te zeggen, dat het nieuwe vooral hierin bestond, dat ook andere plaatsen naar voren kwamen en een stedelijk leven begonnen, het eerst Roermond, later ook Venlo. Door deze uitbreiding werd de Limburgse economie, niettegenstaande onderlinge concurrentie, versterkt.

In de Noordelijke Nederlanden laten zich in de latere Middeleeuwen een viertal met de opkomende nijverheid samenhangende handelsgebieden onderscheiden.³⁸ Deze gebieden vertoonden onderling wel een zekere overeenkomstigheid, maar toch ook zeer duidelijke verschillen en een zekere mate van zelfstandigheid. Het gaat hier om het Limburgse gebied, het Gelders-Overijsselse gebied, het Friese Noorden en tenslotte Holland en Zeeland, waarbij ook Utrecht moet worden gerekend. Daarnaast is nog te onderscheiden het in sterke mate met het Zuiden verbonden Noord-Brabantse gebied, waar 's-Hertogenbosch en Bergen op Zoom en in mindere mate Breda de centra vormden. Men zou, zich beperkende tot de vier eerstgenoemde gebieden, kunnen zeggen, dat het Friese Noorden en het Limburgse gebied de oudsten waren, omdat zij reeds in de Romeinse tijd deel hadden aan de handel en bovendien – wat het Friese Noorden betreft – aan de veeteelt, en – wat het Limburgse gebied aangaat – aan de nijverheid. In de vroege Middeleeuwen ging ook het Gelders-Overijsselse gebied – men denke slechts aan Tiel, Zalt-Bommel, Heerenwaarden en vooral aan Deventer – een rol spelen en daarna, met name in de 15e eeuw doen de Hollandse en Zeeuwse gebieden zich gelden op het terrein van handel en nijverheid, spoedig in zodanige mate, dat het economisch zwaartepunt aldaar komt te liggen. Daar ontwikkelt zich Amsterdam tot de grootste handelsstad der Noordelijke Nederlanden.

Er is betoogd, dat de Noordelijke Nederlanden een en hetzelfde marktgebied vormden. Tegen deze opvatting, die onder anderen door de Leuvense hoogleraar J. A. van Houtte is verdedigd,³⁹ bestaan verscheidene bezwaren,⁴⁰ waarvan er enkele door de Duitse historicus

³⁸ Zie W. Jappe Alberts, *Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte des Rheins in Zusammenhang mit der spätmittelalterlichen Wirtschaftsentwicklung der Niederlande*; Rh. Viertelj. Blätter, Jhrg. 26, 1961; S. 303 ff.

³⁹ Zie J. A. van Houtte, *Het Nederlandse marktgebied in de 15de eeuw, eenheid en differentiatie*; in: *Bijdr. en Mededelingen Hist. Genootsch.*, dl. 70, 1956, blz. 11-29.

⁴⁰ Vergelijk W. Jappe Alberts, *De economische betrekkingen van Overijssel met de aangrenzende territoria in de 14de en 15de eeuw*, in: *Versl. en Med. van Overijsselsch Regt en Geschiedenis*, Dl. 71, 1956, blz. 27 en volg. en uitvoeriger W. Jappe Alberts, *Overijssel*

Rudolf Hápke zijn aangevoerd. Eén dezer bezwaren is de uitzonderlijk nauwe samenhang van het Gelders-Overijsselse handelsgebied met het Rijnland en met Westfalen, nog afgezien van de sterke banden met de Duitse Hanze.

Op overduidelijke wijze blijken de relaties met het Rijnland en met het zuidelijke deel van Westfalen uit de nog te noemen tolrekeningen van Lobith. Hápke zegt van die samenhang terecht: „die tiefe Verankerung im Binnenlande (waarmede hij Westfalen en het Rijnland bedoeld) ist charakteristisch für das Ost-Niederländische Handelsgebiet”.⁴¹ Dit tegenargument geldt minstens even sterk voor het Limburgse gebied; ook daar bestond – behalve met de stroomopwaarts gelegen Midden-Maasgebieden – zowel vóór als na 1200 ook een bijzonder nauwe economische samenhang met het Rijnland en in het bijzonder met Keulen, dat eveneens een rol speelt in de Rijnlands-Gelders-Overijsselse handelsrelaties. Maar Hápke gaat te ver, als hij op grond van de door hem aangevoerde samenhang het Gelders-Overijsselse en het Limburgse gebied als een eenheid beschouwt. De Duitse historicus F. Petri heeft daartegen, met betrekking tot Maastricht, reeds bedenkingen geopperd.⁴² Daarmede is men er echter nog niet; het gehele Maasgebied van Eijsden tot Grave moet als een afzonderlijk handelsgebied beschouwd worden, ook al is het evenals het Gelders-Overijsselse gebied in sterke mate georiënteerd. In het Limburgse handelsgebied, waartoe in de Middeleeuwen het gehele Gelderse Overkwartier gerekend dient te worden, concentreerden zich sedert het begin van de 13e eeuw handel, nijverheid en verkeer in de steden Maastricht en Roermond, en later ook in Venlo, alsmede in de omgeving van deze steden. Daarbij komt nog, dat in de latere Middeleeuwen ook in de kleinere steden en op het platteland de nijverheid beoefend werd, gelijk dit bijvoorbeeld in de kleine steden van het Overkwartier het geval was. De Maas, die het gehele gebied doorstroomde, bleef – in tegenstelling tot de opvatting als zou zij haar verkeersgeografische betekenis in de latere Middeleeuwen verloren hebben – een handelsweg van belang,⁴³ juist in interterritoriaal opzicht,

und die benachbarten Territorien in ihren wirtschaftlichen Verflechtungen im 14. und 15. Jahrhundert; in Rheinische Vierteljahrsblätter, dl. 24, 1959, S. 40 ff.

⁴¹ Zie R. Hápke, Die Entwicklung der holländischen Wirtschaft, Berlin, 1928; S. 19 ff.

⁴² Zie F. Petri, Die Stellung der Südersee- und Ysselstädte im flandrisch-hansischen Raum; Hans. Gesch. Blätter, jhrg. 79, 1961; S. 38.

⁴³ Vergelijk: W. Jappe Alberts en H. P. H. Jansen, Welvaart in Wording, 's Gravenhage 1964, blz. 217 en volg.

gelijk de rekeningen der Maastollen en ook die van de tol te Lobith, waarschijnlijk maken. Roermond en Venlo vormden met Maastricht en de tussengelegen streken het Limburgse handelsgebied, waarvan het verkeersgeografische geraamte gevormd werd door de Maas en de Oost-West lopende dwarsverbindingen, land- en waterwegen, die het betrekkelijk smalle en langgerekte gebied in direct contact brachten en hielden met de naburige landen, Brabant, Gelre, Luik en het Rijnland. Daarbij valt de aandacht te vestigen op de omstandigheid, dat Roermond en Venlo weliswaar in economisch opzicht tot het Limburgse gebied behoorden, maar in staatkundig opzicht tot Gelre. Hierbij is belangrijk, dat – gelijk K. J. Th. Janssen de Limpens in zijn fraaie uitgave van het stadscharter van Venlo⁴⁴ heeft uiteengezet – in het op 6 Januari 1328 door graaf Reinald II van Gelre aan het „Land van den Nyersen upwaert aen beyden sijden van der Masen” verleende privilege voor het eerst tot uitdrukking wordt gebracht, dat dit Land als één geheel beschouwd moet worden, waarmede de grondslag werd gelegd voor de eenheid van het Overkwartier,⁴⁵ ook in economisch opzicht. Mede als gevolg van de staatkundige banden met Gelre had dit Overkwartier zijn handelsrelaties op dat territorium en op het noordelijk deel van het Rijnland gericht. Dit blijkt niet alleen uit de betrekkingen van Roermond en Venlo met de Duitse Hanze,⁴⁶ die in de 15e eeuw leidden tot het verkrijgen van de Hanzegerechtigdheid, evenals zulks het geval was met andere Gelderse steden als Arnhem, Nijmegen en Zutphen. Maar het blijkt vooral uit de richting van de door Roermond en Venlo gedreven transitohandel en uit de bestemming van de aldaar gefabriceerde nijverheidsproducten, waartoe onder meer laken gerekend moet worden.⁴⁷ De Maas was in haar volle lengte bevaarbaar, maar het verval was boven Venlo veel groter dan beneden die stad; grotere, van een dek voorziene schepen voeren veelal niet verder dan Venlo of Roermond. Daarbij kwam nog, dat grindbanken en hoge oevers voor grotere schepen een belemmering vormden.⁴⁸ Daarom vond te Venlo of te

⁴⁴ Venlo, 625 jaar stad; 1343-1968; Het stadscharter van Venlo, uitgegeven door Mr. K. J. Th. Janssen de Limpens.

⁴⁵ Zie K. J. Th. Janssen de Limpens, Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond, Utrecht, 1965, blz. LXXVII en blz. 427.

⁴⁶ Zie W. Jappe Alberts, De Nederlandse Hanzesteden, Bussum, 1969, blz. 22 en volg.

⁴⁷ Zie hierna, blz. 25.

⁴⁸ Zie H. O. J. H. Bauduin, Maasschepen in vroeger tijden, De Bronk, Limburgs Maandblad, 7de jrg., 1959-1960, blz. 43 en volg.

Roermond veelal overlading plaats; bovenstrooms van die steden werd het verkeer meestal door kleinere, open schepen onderhouden. Met deze omstandigheid hield de o.m. door Roermond betwiste en beconcurrerde zogenaamde Venlose Stapel verband, die aan Venlo duidelijk het karakter van handelsstad gaf, wellicht meer dan Roermond, dat aan Venlo een ernstige concurrent had. Het Venlose stapelrecht was echter slechts een beperkt stapelrecht; het was een in het stadscharter van 1343 verleend⁴⁹ recht van opslag, dat inhield, dat de graaf van Gelre niet zou „laten gescien noch gehengen dat enich opslach oft comenscap van enigerhande goede ergent si tusschen Moudic ende Venle an die side, daer Venle gelegen is, dan tot Venle”. Dit recht was de grondslag voor het door Venlo gepretendeerde stapelrecht, dat de stad in de praktijk wist te handhaven, met uitzondering van de periode tussen 1543 en 1579. De opheffing van dit recht in 1543 moet men zien in verband met de in dat jaar tot stand gebrachte eenheid der Nederlanden en een bescheiden begin tot unificatie van het Maasland,⁵⁰ waarin een stapelrecht van Venlo niet paste. Roermond was een belangrijke markt voor rogge en wede, wat het ook na de Middeleeuwen bleef. De wede, een verfstof voor de lakennijverheid, werd langs de Roer aangevoerd, in hoofdzaak uit het Gulikse gebied. Zowel Roermond als Venlo hadden een markt voor hout, dat uit het zuiden in vloten werd aangevoerd, met name uit de Ardennen,⁵¹ en ten dele uit de Vogezen. Het hout, dat de Maas werd afgevoerd, was voor een aanzienlijk deel bestemd voor houtarme streken benoorden de grote rivieren, waar met uitzondering van niet omvangrijke bossen in Twente en op de zuidoostelijke Veluwe geen timmerhoutproducerende boscomplexen werden aangetroffen. Voor de voorziening in de grote behoefte aan timmerhout voor kerken, openbare gebouwen en particuliere woningen en voorts voor de scheepsbouw en de levering van brandhout en houtskool was men aangewezen op import uit het Maasland, de Rijnlanden en het zuidelijk deel van Westfalen.⁵² De daarop berustende houthandel werd, behalve in Roermond en Venlo, ook uitgeoefend in Maastricht, waar in de

⁴⁹ Zie Janssen de Limpens, Het stadscharter van Venlo.

⁵⁰ Zie H. H. E. Wouters, Het Limburgse Maasdal gedurende de 80-jarige en 30-jarige oorlog met inleiding en vervolg, 1543-1663; in: Grensland en Bruggehoofd, Assen, 1969 blz. 161/162.

⁵¹ Zie M.-L. Fanchamps, Transport en commerce du bois sur la Meuse au moyen-Age; Le Moyen-Age, Bd. 72, 1966, p. 59 suiv.

⁵² W. Jappe Alberts, Overijssel und die benachbarten Territorien in ihren Wirtschaftlichen Verflechtungen im 14. und 15. Jahrhundert; Rh. Viertelj. Blätter, 24, 1959, S. 47.

2e helft van de 13e eeuw een „forum lignorum” vermeld wordt;⁵³ in de enig overgebleven middeleeuwse stadsrekening van Maastricht (1399/1400) wordt de „Holtmarckt” enige malen vermeld.⁵⁴ Daarop wijst ook een vermelding in de Maastrichtse Raadsverdragen,⁵⁵ waar op 19 juni 1385 is aangetekend: „Item des selven dages so wert verdraghen ende geordineert overmits den gemeynen raet dat alle vrende koupluide van koelen ende van hout in der Mase soelen moeghen hon hout ende koele vercoupen sonder yet dar van te gheven uytgesceiden die assijse, mar weirt dat sake dat die vorscreven coupluide hon hout ende koelen belenden willen ende op den lande stapelen ende also vercoupen die soelen mitten scepeluidenambacht teynre tijt in mogeliken saken lijden ende gelden. Ende weirt dat sake eynich van den vorscreven scepluide ambacht of yemant anders den vorscreven koupluiden hinderlinc her in were of hon dar an confusyng of ander sake dede, die sal verboeren twe gulden peter te betelen meister ende gesworenen totten statuten die he dar toe verboeren mach”. Buiten het Limburgse gebied waren Dordrecht, Amsterdam, Deventer en Zutphen belangrijke houtmarkten. De rekeningen van de Gelderse Maastollen, van de Rijntol in Lobith, alsmede de fabrieksrekeningen van de Utrechtse Dom geven een indruk van de algemene betekenis van de houthandel.⁵⁶ Een nader onderzoek naar omvang en betekenis van deze handel zou geenszins overbodig zijn. Dit geldt trouwens voor de gehele middeleeuwse Maashandel, een onderwerp, dat een speciale studie bepaald waard is. Daarbij zouden dan ook de tolheffing en de vraag in hoeverre er als gevolg van de riviertollen verdringing van het rivierverkeer door het landverkeer heeft plaats gevonden, in beschouwing genomen kunnen worden. Ook de Belgische historicus A. Joris heeft op deze wenselijkheid gewezen toen hij

⁵³ Cartulaire de l'abbaye cistercienne du Val-Dieu, uitgegeven door J. Ruwet, Brussel, 1955, blz. 144 en 160.

⁵⁴ Zie De stadsrekeningen van Maastricht over het jaar 1399/1400, uitgegeven door J. Koreman; Maaslandse Monografiën, Deel 8, Maastricht, 1968, ook verschenen in Bijdr. en Med. Hist. Genootsch. Deel 82, 1968, blz. 59-206.

⁵⁵ G. A. Maastricht, inv. nr. 62.

⁵⁶ Zie J. C. Westermann, De rekeningen van de landsheerlijke riviertollen in Gelderland, 1394/95; Werken „Gelre”, Dl. 21, 1939; J. F. Niermeyer; Over het handelsverkeer tussen het Rijnland, Gelre en Holland in het laatst der 14de eeuw, Tijdschr. v. Gesch., 55, 1940, blz. 25 en volg.; J. F. Niermeyer, Dordrecht als handelsstad in de tweede helft van de 14de eeuw; Bijdr. Vad. Gesch. VIIIe serie, Dl. III, 1941, blz. 35 en volg.; en voorts Bronnen tot de bouwgeschiedenis van den Dom te Utrecht; Deel II¹ en II², R.G.P., Grote Serie, Deel 88 en 129.

in 1961 in zijn studie over de handel van de Maassteden verklaarde: „Spezielle Untersuchungen zur Maasschiffahrt und zu den Zollstätten fehlen immer noch”.⁵⁷

De hier bedoelde houthandel en de Maasvrachtvaart, die in Maastricht, waar de nauwe relatie van beide uit de geciteerde tekst van de „Raadsverdragen” blijkt, in Roermond en in Venlo haar thuishaven had, zijn juist twee van de bedrijfstakken, waarin het interregionale element naar voren komt.

Van de zijrivieren van de Maas had niet alleen de Roer, maar ook de Niers verkeersbetekenis, met name voor de interterritoriale handel met de Nederrijnse streken. Maastricht, Roermond en Venlo beschikten weliswaar over landverbindingen,⁵⁸ maar het handelsverkeer van de beide laatstgenoemde steden met het Rijnland ging voor een deel langs Maas en Rijn via Nijmegen en Lobith. De rekeningen van de Gelderse tollers op de Maas, de Waal en de Rijn, vooral die van Lobith⁵⁹ vermelden herhaaldelijk kooplieden en schippers – wat in vele gevallen identiek is – uit de Maassteden, zowel in het opgaande als in het neergaande verkeer, vooral uit Venlo en Roermond en voorts uit de kleine steden van het Overkwartier: Goch, Erkelenz, Geldern en Wachtendonk. Uit de Lobithse rekeningen blijkt bovendien, dat er ook overlandverkeer plaats vond van het Overkwartier naar de Rijn en omgekeerd. Het ging daarbij soms om leveranties ten behoeve van de Gelderse landsheer, met name levensmiddelen.⁶⁰

Kooplieden en schippers uit Maastricht treft men in de Lobithse rekeningen niet aan. De verklaring voor dit verschijnsel kan zeer eenvoudig zijn: men maakte in Maastricht voor de verbinding met Keulen en andere steden aan de Rijn liever gebruik van de kortere

⁵⁷ A. Joris, *Der Handel der Maasstädte im Mittelalter*; Hans. Gesch. Blätter, 79. Jhrg., 1961; S. 27. Anm. 48.

⁵⁸ Een nauwkeurige beschrijving van deze wegen vindt men in „Hansische Handelsstrassen”, Textband, auf Grund von Vorarbeiten von Friedrich Bruns bearbeitet von H. Wezzerka; Weimar, 1967; S. 491-514. Deze beschrijvingen bevatten tevens verscheidene illustratieve gegevens over de goederenhandel.

⁵⁹ Zie W. Jappe Alberts, *De tolrekeningen van Lobith over de jaren 1404/1405 en 1408/1409*; Bijdr. en Med. van het Hist. Gen. te Utrecht, Dl. 81, 1967, blz. 58-177.

⁶⁰ Tolrek. 1408/1409: „tegen Kersmysse gekocht weder Herman Becker van Griethusen die voert tot Gelre gesant sijn 9 salme ad 2 rijnse guldens 29 gr. valent 20 rijnse guldens 61 groot. Ter selver tijt 1850 pricken kosten 12 rijnse guldens 10 gr. Om 2 korffe daer men dese salmen ende pricken yn vuerde 6 gr. Een karre gehuert myt twe perden die dese vurscreven visch tot Gelre vuerde koste 1 rynse gulden 40 gr.” De rekening vermeldt nog meer dergelijke transporten van visch voor de hertog, namelijk van Rijnberg naar Caster en van Xanten naar Caster.

landweg, al had die zijn bezwaren. Het kan ook zijn, dat de stapel en de eventuele overlading te Venlo een belemmering voor de Maastrichtenaars vormden. Minder waarschijnlijk is het echter, dat het ontbreken van Maastrichtse schepen en kooplieden te Lobith zou aantonen, dat de handel van Maastricht – in tegenstelling tot de naar het Noorden gerichte handel van Roermond en Venlo – zich meer in zuidelijke en oostelijke richtingen, naar het Midden-Maasland, naar Aken en Keulen en verder Rijnopwaarts en voorts naar het Westen, onder meer naar Bergen op Zoom,⁶¹ bewoog. Dit moge het geval geweest zijn met de lakenhandel, maar voor de reeds besproken houthandel en voor de nog te behandelen handel in natuursteen gold dit zeker niet. Evenmin over de nog te vermelden vishandel. Wat de lakennijverheid betreft, kan vastgesteld worden, dat Maastricht de oudste lakennijverheid in het Limburgse gebied, ja, in de Noordelijke Nederlanden bezat, want reeds in de tweede helft van de 12e eeuw is er sprake van lakenfabricage in Maastricht, wat geen wonder is, aangezien in Luik en Hoei deze nijverheid reeds in de 11e eeuw bestond. In de 13e eeuw werden in Maastricht volmolens vermeld; er is dan herhaaldelijk sprake van wevers en vollers en in 1267 worden „Statuten van den gewantmakers” vastgesteld.⁶² De export vond voor een deel plaats via de in deze eeuwen bloeiende Keulse jaarmarkten, en later ook naar Frankfort aan de Main, waarmede de relaties tot in de 15e eeuw voortduren. De onlangs uitgegeven stadsrekening van Maastricht⁶³ geeft daarvan duidelijk blijk, bijvoorbeeld: „Item des densedages na Sent Anthonijsdaigh Arnolt Thorion”, de stadsbode, „gereden met brieven van der stat weghen an de ortsche bisscop van Collen ende van Trieren om geleyde den coipluden onser burgeren te dieser neester Franckenvorder missen” enz. Het gevraagde geleide werd blijkbaar verschaft, want op 17 maart 1400 ging de stadsbode Symon Elegast „mit brieven van der stat weghen tot Franckenforde onse coipluden te condigen ende te warnen, dat voele heren ritteren ende knechte vyande worden waren onser Vrouwen van Brabant”. Deze posten zijn niet alleen illustratief voor de handelsrelaties met Frankfort aan de Main, maar ook voor de route van de kooplieden en van hun waren. Uit de vermelding van de aarts-

⁶¹ Zie Korneel Slotmans, *Kooplui uit de Maasreeck op de Bergse jaarmarkten; Publications van het Limburgs Gesch- en Oudheidk. Genootsch.*, 1962/63, blz. 91 en volg.

⁶² Zie G. W. A. Panhuysen, *Studieën over Maastricht in de 13de eeuw; Maastricht, 1933*; blz. 129/130 en blz. 149-152.

⁶³ Zie hiervóór blz. 19, noot 2.

bisschoppen van Keulen en van Trier, tot wier gebied een deel van de Midden-Rijn behoorde, blijkt immers, dat de kooplieden van uit Maastricht via Keulen en de Rijn reisden. De wenselijkheid om voor de Maastrichtse kooplieden geleide te verwerven van de Gulikse landsheren wijst eveneens op die route. Ook een brief aan de drost te Valkenburg „om der coupluden wille der have ende guede genomen worden op des hertogen gelijde straten van Borgoniën” duidt op de weg van Maastricht over Valkenburg, 's Hertogenrade, Gulik naar Keulen. Dit was vermoedelijk de gewone route naar het Rijnland en in het bijzonder naar Keulen en hoger gelegen markten; de veiligheid van deze weg was voor de Maastrichtse kooplieden en met name voor de lakennijverheid een levensbelang. Vandaar ook dat het stedelijk bestuur zich daarmee ernstig bemoeide. Een voorbeeld uit vele leveren de Maastrichtse Raadsverdragen,⁶⁴ die vermelden, dat op 26 augustus 1403 werd vastgesteld een „ordinantie des wollen ambachts na den uytdraghe der gemeynre stat op dat geleyde van den coupluiden van onser stat”.⁶⁵ Daarin is onder meer bepaald: „In den eirsten so is verdragen dat die coupluide van onser stat sich bereyden soelen mit honnen lakenen ende guede ende die selve laken ende guede ewech vueren over der Mase bruggen tallen franckefortscher missen die vallen in den oust of da omtrent des darden daghes na Onser Vrouwen dagh Assumptionis ende so we van den coupluiden van onser stat des niet en dede ende sijne laken ende guede op den darden dagh na Onser Vrouwen dagh Assumptionis niet over die Mase bruggen en dede vueren de en sal mitten anderen coupluiden van onser stat te Franckefort niet loiten⁶⁶ noch ouch en sal men home eghein geleide gelt van der stat gheeven noch sijne guede op denen geleide niet verantwerden. Item op die Franckefortssche messe in den vasten solen die vorscreven coupluide sich bestellen ende hon gewant ende guede over die Masebrugge doen vueren des neesten saterdaghes na groet vastavent ende so we des niet en dede de solde in den manieren staen als boven gescreven steit”.

Op een druk handelsverkeer met de oostelijk van Maastricht gelegen streken wijzen niet alleen deze en ook andere teksten van de Raadsverdragen, maar ook de inkomsten uit de poortgelden in Wijk, die in

⁶⁴ Zie hiervóór blz. 19, noot 55, en blz. 4, noot 6.

⁶⁵ Raadsverdragen, G. A. Maastricht, inv. nr. 62, folio 130 rood.

⁶⁶ Loten om staanplaatsen op de markt.

vergelijking tot de inkomsten uit de poortgelden aan de linkeroever van de Maas vrij hoog zijn.⁶⁷

Vermeldenswaard is nog de mogelijkheid, dat er te Maastricht een Keulse wolstapel was, een probleem, dat nog nader onderzocht dient te worden.⁶⁸

Met betrekking tot de hiervoor aangeduide conclusie inzake de gerichtheid van de Maaslandse handel, die voor de lakenhandel wel ongeveer juist is, dient voorzichtigheid te worden betracht, gelijk reeds bleek bij de eerder vermelde gegevens over de houthandel,⁶⁹ die een duidelijke Zuid-Noord richting vertoont met Dordrecht als één der eindpunten. Met de in Maastricht niet onbelangrijke vishandel was het al evenzo gesteld, behoudens dat – aangezien het vooral om zeevis ging – de Noord-Zuid richting overheerste. Deze handel omvatte onder meer haring uit Schonen, welks verhandeling in de Raadsverdragen meermalen vermeld wordt.⁷⁰ In 1385⁷¹ werd een ordinantie vastgesteld, waarbij de handel in kabeljauw, haring, bokking en allerlei andere soorten van vis aan regels werd onderworpen. Daaruit blijkt, dat het niet slechts ging om de behoeftevoorziening van de Maastrichtse bevolking, maar – omdat er bepalingen zijn omtrent het naar buiten verkopen van een deel van de aanvoer – ook om vishandel naar elders. Een ander product, dat voorwerp was van de Zuid-Noord gerichte en zich tot in de gewesten ten Noorden van de grote rivieren uitstreckende handel van Maastricht en omgeving, was de handel in natuursteen. De grootste hoeveelheden natuursteen, die gedurende de latere Middeleeuwen in Nederland verwerkt werden in kerken en grote wereldlijke gebouwen, kwamen uit het Rijnland en uit Bentheim en Munsterland. Drachenfelssteen, zogenaamde Drakenfeldersteen, leisteen en tufsteen, alsmede Bentheimer zandsteen en Munstersteen uit de Coesfelder Baumbergen werden in omvangrijke mate aangevoerd, gelijk bijvoorbeeld uit de fabrieksrekeningen van

⁶⁷ Zie Stadsrekeningen van Maastricht, uitgegeven door J. Koreman, Assen, 1968; blz. 68 en blz. 86/87.

⁶⁸ Zie Stadsrekeningen van Maastricht; blz. 68, waar de aanwezigheid van den stapel ten onrechte als vaststaand wordt aangenomen; een aanwezigheid, die ook F. Petri in een *Miszelle in Rh. Viertelj. Blätter*, Bd. 33, 1969, S. 470 aanneemt.

⁶⁹ Zie hiervóór, blz. 19.

⁷⁰ Bijvoorbeeld: „In den jore van 1398 op Alre Heylgenavent so wart uytter vinsteren geroepen dat niemant van nu voert herinc, en verkoupe anders dan geweyckt ende in mandelen geslacht, dat niet schoens herinc is” (fol. 114 rood).

⁷¹ „Dit sijn die visscher koeren geordineert ende gestedicht”; Raadsverdragen, G. A. Maastricht; inv. nr. 62, folio 150 rood en folio 131 rood.

de Utrechtse Dom en uit rekeningen van verschillende Nederlandse steden blijkt. Maar ook uit het Maasland, namelijk uit Zuid-Limburg werd natuursteen naar het Noorden gevoerd. De Utrechtse Domfabriek kocht onder meer „Grondvelsteen” en „Triechtersteen”, mergelsteen uit de St. Pietersberg.⁷² De steengroeven in de St. Pietersberg leverden in hoofdzaak bouw materiaal, maar daarnaast ook losse mergel, die als meststof werd gebruikt.⁷³ Ook verder stroomopwaarts werd natuursteen gewonnen, namelijk de „blauwsteen van Namen”, die eveneens langs de Maas werd afgevoerd, evenals de kolen uit Luik en omgeving, die in grote hoeveelheden in de Maastolrekeningen vermeld worden.⁷⁴

Resumerend kan men vaststellen, dat stroomafwaarts van de Maas naar de voor het gehele Maasgebied belangrijke handelsgebieden ten Noorden van de grote rivieren gevoerd werden hout, kalk natuursteen, leien, mergel en steenkool, en voorts metaalwaren, wijnen en granen. Bij dit laatste dient men te bedenken, dat het Gulikse gebied, dat nauwe relaties met Roermond had, een belangrijk graanproducerend land was. Voorts werd er linnen en vooral wede uitgevoerd. De voor de lakennijverheid bestemde wede werd slechts voor een klein deel in Roermond gebruikt. Zij werd ook geëxporteerd naar andere lakensteden,⁷⁵ want het Gulikse gebied, waar dit product geteeld werd, was één van de weinige streken, waar dit geschiedde, zoals de meekrap voor een zeer belangrijk deel uit Zeeland en van de Zuid-Hollandse eilanden kwam.

Het in Roermond vervaardigde laken ging evenals andere producten stroomafwaarts. Van relaties met de Frankfurter jaarmarkten bemerkten men – anders dan bij Maastricht – niets. Wel treft men het Roermondse

⁷² Zie Bronnen tot de Bouwgeschiedenis van den Dom te Utrecht, Deel II², R.G.P., Grote Serie, no. 129, 's Gravenhage, 1969; (1487/88) „Item gecofft tegen Gerit Faeck 32 stucken Trichtersteen elc stuck 14 st. facit 22 gulden 8 st.” (1500/1501): Summa van den Grontvelsteen van Gelis van Riemst 155 block quolibet block pro 25 st. computato, facit 193 gld. 15 st.” (1506/1507): Jan die Myn copman van Namen geleverd yn die meymaent 96½ block triechtersteyns ellick block 9 voet, 1 voet 11 dumen gerekent, an voten tesamen 868½ voet, item ellick block vor 22 st. current facit simul 106 gld. 3 st.” Te Utrecht werd ook veel „steen uit Avenoy”, afkomstig uit het Luikse, geleverd.

⁷³ Zie Nota betreffende de betekenis van het Zonneberggangenstelsel in de St. Pietersberg; Maastricht, 1966, blz. 40.

⁷⁴ Zie J. C. Westermann, De rekeningen van de landsheerlijke riviertollen in Gelderland, 1394/1395; Werken van Gelre, Dl. 21, 1939, blz. 180 en volg.

⁷⁵ Het tarief van de Rijntol te Wijk bij Duurstede van 24 April 1486, gepubliceerd door D. Th. Enklaar in Economisch Historisch Jaarboek, 1924, blz. 194-197, vermeldt o.m. wede. ook J. Linssen, Sporen van Wedehandel in Roermond, De Maasgouw, 1959, blz. 65-74. Zie

laken, tegelijk met laken uit Leiden en Amsterdam, in Westfalen aan. In de enkele bewaard gebleven kameraarsrekeningen van de stad Münster vindt men herhaaldelijk de aankoop van Roermonds laken van verschillende qualiteiten en kleuren vermeld.⁷⁶ Lakenzendingen uit Roermond worden naast andere goederen uit de stad ook vermeld in de tolregisters van Lobith, blijkbaar met bestemming naar plaatsen, die benedenstrooms van Keulen lagen.

In de Lobithse tolrekening van 1408/1409 treft men verscheidene keren aan Goessen Janssoen, Gerit Koenraetssoen en Goessen Bol met lakens uit Roermond;⁷⁷ in de tolrekening 1417/18 wordt vermeld: „Johan Blomendale van Roermond 21 teerlingh laken”. Vrijwel alle 15e eeuwse Lobithse tolrekeningen bevatten dergelijke posten, waarbij met name genoemde Johan Blomendale op de voorgrond komt. Deze rekeningen zijn niet slechts van belang om iets naders vast te stellen omtrent de lakenhandel van Roermond, zij bevatten ook veel posten, die betrekking hebben op de handel van de kleine steden in het Overkwartier en met name die uit het deel van dit gebied, dat thans tot Duitsland behoort. Juist omdat uit deze gegevens, die grotendeels niet gepubliceerd zijn, blijkt van de economische samenhang tussen Limburg en zijn nabuurlanden, heeft het nut enkele daarvan hier als illustratie te vermelden. Sommige er van houden verband met laken-nijverheid en lakenexport, daarnaast zijn er posten betreffende verschillende andere producten. De Lobithse rekening van 1404/1405 vermeldt verscheidene keren Herman Tonijns met laken uit Goch; in die van 1408/1409 treft men herhaaldelijk lakenzendingen van de Gochse kooplieden Jenken Geritssoen en Hermen Kockensoen aan, en in 1417/18 wordt vermeld: „Deric die Brouwer van Goch 10 teerlingh gewande”. De in de tolregisters vaak herhaalde qualificatie „gewantluden van Goch” is dan ook niet vreemd en leidt mede tot de conclusie, dat Goch in de 14e en 15e eeuw een op eigen nijverheid steunende niet onbelangrijke lakenhandel dreef, die wellicht ongeveer

⁷⁶ Die Kämmererechnungen der Stadt Münster, über die Jahre 1447, 1448 und 1458; uitgegeven door W. Jappe Alberts, *Fontes Minores mediæ ævi*, XI, Groningen, 1960; S. 20/21, (1447/8): „Item Klawes Kerkerinck und Gherd Kerkerinck 2 amsterdamsche swarte und 1 leydens bruen und 3 swarte remundische und 3 grove vor 88 rh. gld.” „Item 6 remundische laken dat per vor 1 ort und 12 rh. gld. de hadden 1½ ellen over und 2 swarte amsterdamsche und 1 roet vor 42 rh. gld. Item noch 1 remundes swart. Item noch 10½ ellen remundes grawen” „Item noch eyn half remundische swart. Item noch remundische gra 5½ ellen. Item noch eyn elle rodes romundische”. In de rekeningen van 1448/9 zijn een aantal van dergelijke posten vermeld; Zie S. 43, 53.

⁷⁷ Zie hiervóór, blz. 20, noot 59.

hetzelfde afzetgebied als het Roermondse laken omvatte. Naast de lakennijverheid van Maastricht en Roermond zijn nog te vermelden de lakenfabricage in Venlo en Weert, die in de latere Middeleeuwen (einde 15e eeuw) enige betekenis hebben. Met betrekking tot die van Weert blijkt de aanvoer van grondstoffen voor de lakenfabricage, onder meer uit de aankopen van wol, meekrap en aluin, die in 1507 vermeld worden.⁷⁸ Volledigheidshalve zij slechts vermeld, dat tegen het einde der 15e eeuw ook op het platteland, onder meer in enkele dorpen aan de westzijde van de Maas, eveneens lakennijverheid opkwam, een concurrentie met de stedelijke nijverheid, die zoveel mogelijk bestreden werd. Ook in het noord-oostelijk deel van het Overkwartier ontstond een overeenkomstige situatie. Daarbij speelde de linnenfabricage een rol. Tegenover de uitvoer van laken, hout, kalk, mergel, natuursteen, steenkool,⁷⁹ brandhout, granen, metaalwaren en pelswaren stond een aanmerkelijke invoer van zout, zuivel, vis, wol, aardewerk, wijnen en diverse andere goederen van minder belang en in kleinere hoeveelheden, die in de tolrekeningen veelal worden samengevat en aangeduid als „marctguet”. De gegevens met behulp waarvan wij een indruk kunnen krijgen van het handelsverkeer langs de Maas zijn voor een belangrijk deel te vinden in de overgebleven Maastolrekeningen,⁸⁰ terwijl een groot aantal exacte gegevens over de Maashandel te vinden zijn in de tolregisters van Lobith,⁸¹ omdat het verkeer van de Limburgse schippers en kooplieden, gelijk wij reeds zagen, daar ook vast te stellen is.

In de Lobithse tolrekening van 1408/1409 worden bij voorbeeld vermeld kooplieden uit Roermond en Goch, die onder meer haring, wol, dierenvellen en spek vervoeren; de tolrekening van 1413/1414 geeft met betrekking tot deze steden ongeveer hetzelfde beeld; naast laken-

⁷⁸ 7 balen Spaanse wol, 4 balen Spaanse wol, 2 balen aluin, 2 balen meekrap, etc. Zie Korneel Sloomans, *Kooplui uit de Maasreek op de Bergse Jaarmarkten*; Publ. Limb. Gesch. Oudhk. Gen., 1962/63, blz. 133, 135, 136, 140.

⁷⁹ In de rekeningen van de Gelderse Maastollen en in de rekeningen van Lobith staat gewoonlijk „kalen” of „kolen”. Dit „kalen” of „kolen” kan betekenen zowel „holtkalen” als „steenkalen”, deze beide woorden komen ook voor om onderscheidenlijk houtskool en steenkolen aan te duiden.

⁸⁰ Daarnaast kunnen zonder twijfel ook de stadsrekeningen van nut zijn. De situatie ten deze is in Limburg niet bijzonder gunstig: Maastricht heeft slechts één middeleeuwse stadsrekening (zie hiervóór, blz. 19, noot 54), en Roermond heeft er geen enkele. Slechts Venlo beschikt over een vrij volledige serie middeleeuwse stedelijke rekeningen, die voor historisch onderzoek nog maar weinig gebruikt zijn, en die een editie zeker zouden verdienen.

⁸¹ Zie hiervóór, blz. 20, noot 59.

zendingen goederen als aardewerk, gagekruid, kaas, wijn, spek, vis, schaapsvellen en steenkolen, een breed assortiment, waarvan nog te vermelden is, dat van de daarin genoemde goederen sommige duidelijk Rijnafwarts, andere even duidelijk Rijnopwarts gevoerd werden. In dit verkeer traden met name Roermond, Venlo en Goch op de voorgrond, maar de aard en herkomst van een groot deel der verhandelde en vervoerde goederen, vooral als men daarbij ook die, welke langs de Maastollen vervoerd werden, betreft, wijzen op een handelsrayon, dat zich ver buiten Midden-Limburg uitstrekt, en dat het gehele Maasgebied omvat van Eijsden tot Gennep. Daarbij dienen ook plaatsen als Straelen, Afferden, Arcen en Grave, die in de Maastolregisters veelvuldig voorkomen, vermeld te worden. Een vermeldingswaardige bijzonderheid is nog, dat de tolregisters van Mook en Ravenstein herhaaldelijk Jan en Hein Put van Venlo vermelden, mogelijk voorvaders van de beroemde Venlose humanist Ericius Puteanus.

Een ander voorwerp van de handel in het Maasgebied was vee, met name ossen als slachtvee. Dit vee werd voor een zeer belangrijk deel uit het Noorden des lands aangevoerd. Deze veehandel was exporthandel, die tot in Limburg, Brabant en zelfs tot in Vlaanderen reikte en ook zich op de Nederrijn richtte. Het centrum van deze handel lag in de Friese streken en in de IJsselstreek,⁸² waar van ouds op grote schaal vetweiderij bedreven werd. In de 15e eeuw, maar ook reeds eerder was Arnhem belangrijk voor deze handel. De verlening van het privilege voor de St. Lucus-veemarkt aldaar werd dan ook in grote kring bekend gemaakt, o.a. aan een reeks Limburgse steden: Venlo, Roermond, Maastricht en verder aan Geldern, Erkelens, Aken, Maaseik, Luik en Tongeren. Behalve in slachtvee was er ook handel in paarden, die gepaard aan paardenfokkerij vermoedelijk met name in de omgeving van Venlo en Geldern bedreven werd, en die o.m. aanleiding gaf tot handel met Keulen.

De paardenhandel van Venlo blijkt o.m. uit berichten uit de 15e eeuw omtrent beslagleggingen op uit Venlo afkomstige voor Keulen bestemde paarden. Ook de Gelderse Arrestatie-protocollen uit de jaren 1460-1465 geven verscheidene voorbeelden van paarden- en veehandel van het Gelderse Overkwartier met Keulen.⁸³ De paardenfokkerij

⁸² Zie W. Jappe Alberts, *Geschiedenis van Gelderland*, 's Gravenhage, 1966; blz. 187/188.

⁸³ W. Jappe Alberts, *De Gelders-Keulse betrekkingen in de jaren 1460-1465*; *Studiën betreffende de geschiedenis van Oost Nederland*; *Bijdr. Inst. Middeleeuwse Geschiedenis*, Deel xxvi, Groningen, 1953, blz. 88-204.

heeft er niet ontbroken. Daarop wijst o.m. een bericht uit een 15e eeuwse reisverhaal van een Boheems edelman, Leo von Rožmítal, die in de stad Geldern de stoeterij van hertog Adolf van Gelre bezocht. Op geen enkele plaats, zo schrijft deze reiziger, vond ik fraaiere paarden dan in de stal van deze vorst.⁸⁴

⁸⁴ Des böhmischen Herrn Leo's von Rožmítal Ritter-, Hof- und Pilger-Reise durch die Abendlande, 1465-1467., Stuttgart, 1843; S 22, en S. 149. Zie ook C. A. Rutgers, De reis van Leo von Rožmítal; Bijdr. en Med. van „Gelre”. Dl. 58, 1959; blz. 227.